

DOST. 23/11/24 16.24

UDK 811.163.6"15"

Andreja Eržen

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede v Ljubljani

POIMENOVANJE JEZIKA IN NARODA V DELIH SLOVENSKIH PROTESTANTSKIH PISCEV

*Les mots sont aussi des armes, et parmi les plus efficaces.*¹
(Besede so tudi orožje in to eno najbolj učinkovitih)

Nameni raziskovanja poimenovanja jezika in naroda so si velikokrat različni, v glavnem gre za ustvarjanje ideje, po kateri poimenovanje prinaša določena stališča. Poimenovanje jezika in naroda je eden izmed načinov posredovanja v družbene razmere; njegov namen je oblikovanje korpusa jezika in ga s poimenovanjem identificirati ter ločiti od ostalih jezikov in narodov. Kot vsa imena tudi imena jezikov in narodov kategorizirajo, še več, predstavljajo simbolično vrednoto, ki ime opredeljuje za neke vrste ambasadorja, ki nosi določeno sporočilnost. Ampak, kakšno je to sporočilo in komu je pravzaprav namenjeno? Jeziki našega časa obenem predstavljajo tudi moč države. Kakšen je domet takšne prezentacije? To so le nekatera vprašanja, s katerimi se ukvarja pričujoče delo.

Research into the denomination of a language and nation is often driven by different intentions, yet mostly the aim is to create an idea through which a name expresses certain views. The naming of a language and nation is one of the ways of intervening into social conditions. The goal is to compile a corpus of the language and give it a name for the purposes of identification and separation from other languages and nations. As with all other names, the names of languages and nations also provide a categorisation form, and even represent a symbolic value, which designates the name as a kind of ambassador carrying a certain message. But what exactly is this message and to whom is it intended? Modern languages are also a representation of a country's power – what is the scope of such kind of presentation? These are just some of the questions discussed in the paper.

Ključne besede: Poimenovanje, jezik, narod, slovnice, slovarji

Key words: denominating, language, nation, grammar books, dictionaries

1 Poimenovanje jezika in naroda je vprašanje, na katerega ni mogoče enostavno odgovoriti. V zgodovini obeh je bilo veliko intervencij, s katerimi so mnogi skušali podati najboljšo rešitev za poimenovanje naroda in jezika; kolikor je poimenovanj, toliko je privrženecv teorij, ki omogočajo neskončne manipulacije. Ime jezika in z njim naroda je rezultat naporov, ki nosijo velik simbolični pomen. Zanimati ime jezika drugega pomeni zanimati njegov obstoj in celo obstoj naroda, s katerim je ta jezik povezan (Sériot 1996: 297). Eden izmed številnih primerov iz naše bližine je bolgarsko zanikanje obstoja Makedonije, ki vsebuje zanikanje tako jezika kot tudi naroda samega.

V seriji prispevkov, ki so v Belgiji izšli pod skupnim imenom *Les enjeux de la nomination des langues* (Tabouret-Keller: 1997), se avtorji ukvarjajo s problemi poimenovanj jezikov in narodov na območju celotne Evrope. V svojih prispevkih se predstavljajo tri različne skupine tistih, ki jeziku in narodu dajejo ime:

¹ Paul Garde, *Le discours balkanique, Des mots et des hommes*, Librairie Arthème, Fayard, 2004, 415.

- *govorci*, ki imenujejo njihov lastni idiom ali idiome, ki jih razlikujejo od drugih govorcev. Pogosto za lastni idiom poznajo več poimenovanj, kar je bolj pravilo kot izjema. Govorec se identificira s svojim govorom, ostale govorce identificira z razumevanjem njihovih govorov. Tako poznamo primer Grkov, ki so z »barbari« opredeljevali vse tiste, ki niso bili njihovega govora; tujci niso govorili, ampak so delali *barbarbarbarbar*; govorili čudni idiom ter se čudno obnašali. Govoriti je v tem primeru del obnašanja človeka in govorne skupnosti, v katero se vključuje;
- *jezikoslovci*, ki jezike imenujejo z namenom, da jih uvrstijo v jezikovne družine. Poimenovanje je predvsem domena raznih tipologij jezika;
- *institucije* (Cerkev, država, pravo in ostali). Za njih so jeziki le objekti; sposobni so ignorirati uporabljane idiome ter poimenovanja, ki jih uporabljajo govorce ali jezikoslovci. Vse z namenom označiti ozemlje njihove moči ter se opredeliti za predstavnika skupnosti.

Potrebno je poudariti, da je na eni strani namen govorcev prve skupine identificirati se z jezikom, na drugi strani pa je cilj znanstvenikov in oblastnikov bolj ali manj ustvarjanje avtoritete; ime je prikaz stališča, instrument moči, ime jezika in naroda je simbol ne samo politike, ampak tudi družbe, lahek instrument za manipulacije.

Imena jezikov so arbitrarna; tako kot imena dežel so rezultat zgodovinskih okoliščin, iznajdena in spremenjena na podlagi različnih intervencij. In tu lahko najdemo enega izmed odgovorov na vprašanje *kako imenovati* ali bolje *kako prevesti*, kajti v času zgodovine pisanega slovenskega jezika najdevamo predvsem poimenovanja v tujih jezikih: latinščini, nemščini in italijanščini (*Sclavi, Ilirci, Slavi, Sloveni, Vindi, Wendi* ali *Veneti*). Zaradi zapletenih zgodovinskih procesov en jezik lahko opredeljuje večje število poimenovanj, ki so si med seboj precej različna. Imena jezikov, še bolj kot imena pokrajin, ljudi ali držav, pričajo o konkurenčnosti med njimi. Poznavajoč zgodovinski, ideološki in politični kontekst je pot do odgovora na vprašanje, kako najti pravi prevod poimenovanja, malce lažja.

Vendar, ali je sploh potrebno, da jeziki imajo imena (Sériot 1997: 167)? V primeru slovenščine je poimenovanje jezika najboljši argument za prikaz konfliktov med različnimi silami: političnimi, ekonomskimi in kulturnimi. Do 19. stoletja je ime za Slovence in njihov jezik nihalo med generičnim imenom *Slovinci* in *slovenski* ter pokrajinskimi poimenovanji *Kranjci*, *Korošci*, *Štajerci*, *Wendi* ... na drugi strani. Medtem ko je bilo ime *Kranjski* uporabljano tudi zunaj dežele *Kranjske*, je *windisch* pomenilo samo slovensko prebivalstvo na *Koroškem* in *Štajerskem* (Müller 2003: 21–41; Narat 2003: 141–156).

1.1 Slovani, Karantanci, Iliri, Windi, Veneti, Kranjci ali Slovenci

V primeru kontaktov med narodi se najprej izoblikujejo poimenovanja, ki označujejo »mi, ki govorimo«; *Slovéne* – Slovani, obdarjeni z besedo, *Shqiptar* – Albanci, tisti, ki razume in ostali, ki ne znajo govoriti: *Nemci* (nemi za Slovane) in *barbaroi* (za stare Grke barbari, oz. Negrki). Imena prvega tipa pogosto postanejo samopoimenovanje naroda in jezika, ki ga govori, zgodi pa se tudi včasih, da se razširijo poimenovanja drugega tipa (Garde 2004: 346).

Konec 6. in v začetku 7. stoletja (ob naselitvi Slovanov južno od Alp) so se za današnje slovensko ozemlje začeli uporabljati pojmi, ki so ga označevali za slovansko (*Sclaborum provincia, Sclavorum regio, Sclavorum patria, patres Sclavorum, Sclavinia*) in prav tako za prebivalstvo (*Sclavi, Sclavorum gens*), pri čemer je bilo ime Slovani kolektivno plemensko ime, ki je v zgodnjem srednjem veku zajemalo tudi individualna plemenska imena (*Karantanci, Karniolci*) (Štih 2000: 15).

Poimenovanje Slovanov, s katerim označujejo skupino ljudstev, ki pripadajo tej jezikovni skupini, je v najstarejših dokumentih prisotno v staro slovanski obliki *slověne*. Slovani so sami sebe imenovali *Slověne*, čeprav za to slovansko obliko imena, ki je prvič izpričana v stari cerkveni slovanščini, ni čisto gotovo, da se je nanašala na vse Slovane. Kot že omenjeno, naj bi ime izhajalo iz samopoimenovanja, če sprejmemo teorijo, da ime izhaja iz »obdarjeni z besedo« – *slovo*. Glede etimologije besede *Sloven* so si mnenja zelo različna. Po najstarejši (1374, kronist Pribik Pulkava) in hkrati najbolj ustaljeni domnevi, je osnova **slov-* povezana z izrazom **slovo* / beseda in glede na to *Sloven* označuje pripadnika ljudstva, ki razume in govori izgovorjeno besedo (v primerjavi s slovanskim poimenovanjem *Nemci* za germansko ljudstvo, ki se zdi nemo, ker govori po tuje). Vendar je ta razlaga z besedotvornega stališča problematična, zato nekateri etimologi menijo, da je ime ljudstva izpeljano iz nekega zemljepisnega imena s korenem **slov-*, ki se ohranja še v nekaterih rečnih imenih (rusko *Sluja*, poljsko *Slawa* in litovsko *Šlavė*; Snoj 2003: 670–671).

Tujci so Slovane označevali na dva načina: s prevzemom imena, ki so ga Slovani uporabljali zase in z njegovo prilagoditvijo v grščini (*Sklabenoí, Sklavinoí, Sklaboí*) oz. latinščini (*Sclavi, Sclaveni, Sclavini*) ali pa s svojim imenom za Slovane. Za Slovence je drugi način pomemben predvsem zaradi oznak *Wenden, Windische*, s katerima so Nemci med drugim označevali Slovane oz. Slovence v Vzhodnih Alpah. Na Slovane na Koroškem se je izraz v obliki *Winedi* nanašal že v prvi polovici 7. stoletja, čeprav je pomenil tudi Slovane na sploh. Večpomenska je tudi latinska oblika *Sclavi*: označevala je lahko Slovane ali Slovence. Natančneje je opredeljen le izraz *Windische (windisch)*, s katerim so Nemci na Avstrijskem označevali njihove južne sosesde (»Slovence«) in njihov jezik.

Dolgo časa je bilo za označevanje južnih Slovanov, brez razlikovanja enih od drugih, uporabljeno še eno ime: *ilirski*. Ilirija (v latinščini *Illyria* ali *Illyricum*) je bilo v rimski dobi ime pokrajin, ki so se nahajale vzhodno od Jadranskega morja, z zelo različnim obsegom (ob koncu imperija je *Illyricum* obsegal že skoraj ves Balkan). Vsi prebivalci, ki so živeli na tem območju so se imenovali Ilirci (*Illyrii*); niso bili ne Rimljani, ne Grki, kot tudi ne Slovani, ki so na to območje prišli veliko kasneje. Medtem, ko je ljudstvo izginilo, je poimenovanje Ilirija preživelo.

V času renesanse se je v duhu obujanja antike razširil tudi način poimenovanja narodov in jezikov, kot je bilo to v rimski dobi. Tako je rimska kurija, beneška administracija in dunajska oblast poimenovala Ilirce tiste Slovane, s katerimi so imeli opraviti vzhodno od Jadranskega morja. Največkrat so to bili Hrvati, Slovenci ali Srbi, ni pa bila označena nobena meja poimenovanja proti vzhodu.² Tako ni presenetljivo, da je

² Narode, ki govorijo *lingua Illyrica* natančno popisuje Konrad Gesner, 1555: *Mithridates: De differentiis linguarum tum veterum tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt*, Conradi Gesneri Tigurini Observationes. Tiguri: Froshoverus. Vsi narodi so citirani v Ahačič (2007: 232).

Napoleon območje, ki ga je prikloпил leta 1809, poimenoval Ilirske province. In pesnik Vodnik je to dejanje slavil v *Iliriji oživljeni*.

Ker sta bila izraza *Slovenec* in *slovenski* v slovenskem jeziku tudi edina izraza za *Slovan*, *slovanski*, se je terminološka nejasnost ohranila do začetka 19. stoletja; deloma so uporabljali oznako Kranjci, kranjski jezik v generičnem pomenu Slovenec, slovenski jezik. Med prebivalci Kranjske so bili Slovenci v večini in so zato zanje oznake bile nedvoumne. Tedaj je bil iz drugih slovanskih jezikov (preko češčine) prevzet izraz Slovan (slovanski), s čimer se je v terminologiji utrdila osnova *sloven-* za označevanje lastnega, *slovan-* pa za označevanje vseh slovanskih narodov. V tem času je nastal tudi izraz *Slovenija*, obenem pa so slovenski preroditelji, kadar so pisali v nemščini, začeli namesto oznak *Windische*, *windisch*, uporabljati *Slowenzen*, *slowenisch* in končno *Slowenen*, *slowenisch*; v latinščini pa se je pojavila *Societas Slovenica* (Štih 2000: 17, Müller 2003: 21–41).

1.2 Slovenski protestanti

Kdaj se prvič pojavi ime Slovenija kot oznaka vsega ali vsaj večine ozemlja, ki ga Slovenci naseljujejo, je težko zanesljivo odgovoriti. Vabljliva, zlasti logična je misel, da so ljudje, ki so se imenovali Slovence in so svoj jezik poimenovali *slovenski* in mu s tem določevali tudi teritorij, le-tega poimenovali *slovenskega*, *Slovenijo*. A za zgodovinsko utemeljitev je zgolj logika premalo. Temeljni problem je namreč v tem, da Slovenija pred letom 1848 ni obstajala ne v geografiji, ne v zgodovini, ne v upravni razdelitvi. Kot si je na eni strani težko zamisliti, da oznake za slovensko samopoiimenovanje ozemlja, ki ga naseljujejo, ne bi nihče zabeležil, pa je na drugi strani tudi res, da so že z oznakama *Slovenec*, *slovensko* imeli mnoge težave, saj so ju težko ločevali od *Slovan*, *slovansko*. Pri številnih avtorjih, tako domačih kot tujih, je potrebno natančno brati, da vidimo, kaj imajo dejansko v mislih. Prav zato je bilo za nekatere veliko bolj mamljivo poimenovanje z izpeljankami iz Karantanije in kasneje iz Ilirije. Slednja je številnim izobražencem prinašala tisto, kar so pri Slovencih najbolj pogrešali: staro in slavno zgodovino.

O odločilni vlogi jezika pri oblikovanju zavesti o slovenski narodni skupnosti je Trubar leta 1557 v izdaji prvega dela Nove zaveze zapisal:

»Pri tem prevajanju sem se potrudil glede besed in sloga, da bi ga utegnili z lahkoto razumeti vsak Slovenec, bodisi Kranjec, Spodnještajerc, Korošec, Kraševce, Istran, Dolenjec ali Bezjak.« in obenem je iskal »te gmajnske krajske preproste beside, katere vsaki dobri preprosti Slovenec more zastopiti« (Rupel 1966).

Trubarjevemu delu so sledili številni protestanti, ki so v svojih delih jezik in narod, kateremu namenljajo pisanje, poimenovali z različnimi imeni. Za ponazoritev pestrosti podajam nekaj primerov, izbranih iz del Adama Bohoriča, Jurija Dalmatina in Hieronima Megiserja.

1.2.1 Primeri poimenovanj pri slovenskih protestantskih piscih

1.2.1.1 Adam BOHORİČ, Zimske urice (1584)

Glede na svoje značilnosti je Bohoričeva slovnica prinesla valorizacijo kranjskega jezika (*carniolana litteratura*).³ Bila je namenjena tistim, ki so razumeli latinščino. In v tem času so to bili le člani elite – duhovščina in plemstvo – in nekaj izobražencev, ki so izhajali iz kroga uradnikov in učiteljev. Po mnenju Bohoriča, je znanje jezikov potrebno in uporabno, tako zapiše tudi večkrat v uvodu svoje slovnice: »*Plures novisse linguas et iucundam est et utile addo perneccarium esse, in confesso est*« (Bohorič 1584: 3).

Že sam naslov slovnice je pomemben vir preučevanja poimenovanja jezika pri Bohoriču:

Arcticæ horulæ succuissivæ de latino *carniolana* litteratura, ad latinæ lingvæ analogiam accomodata, Vnde Moshoviticae, Rutenicæ, Polonicæ, Boemicæ & Lusaticæ lingvæ, cum Dalmatica & Croatica cognatio, facile deprehenditur.

V slovenskem prevodu:

Proste zimske urice o latinskokranjski slovnici, prirejene po vzoru latinskega jezika, iz katere se zlahka opazi podobnost z možovitskim, rutenskim, poljskim, češkim in lužiškim, obenem pa tudi z dalmatskim in hrvatskim jezikom.⁴

Po mnenju Bohoriča obstaja ne le sveto pismo hebrejsko, kaldejsko, grško in latinsko, ki si ga utegne na veliko korist vsega krščanstva po znosni ceni omisliti tudi vsak manj premožen človek, ampak je danes, v našem stoletju, na prodaj tudi Sveto pismo v nemškem, španskem, francoskem, laškem, ogrskem, češkem, poljskem, rutenskem in moskovitskem jeziku. Edino našim kranjskim ljudem ali Slovencem [*Slavis*] do naših dni še ni bilo dano, da bi imeli to veliko dobroto celotno v svojem narečju. Kidrič je bil mnenja, da so pod imenom Slovani mišljeni Slovenci, ki ne izhajajo iz Kranjske (Rigler 1968: 283).

Atque ita non folum extant Ebraea Chaldea, Graeca et Latina Biblia, que magno cum totius Christianitatis commodo, cuius vel mediocris fortunæ homini, tolerabili precio habere licet; sed profant etiam nunc hoc faeculo facra Biblia, Germanica, Hispanica, Gallica, Italica, Ungarica, Boemica, Polonica, Rutenica et Molhovitica lingua. Solis vero noltris hominibus *Carniolanis feu Slavis* in fuo dialecto, hoc tantum beneficium, nondum licuit habere integrum (Bohorič 1584: 9).

V uvodu v slovnico Bohorič ob tem, da govori o izvoru jezika in njegovem pomenu, opisuje tudi razširjenost Slovanov:

Complector autem Slavico nomine, non aliquam, obscuro loco latitantem et certis illisque; perangustis finibus inclusam gentem. Sed appello et complector eo nomine, quotquot regiones et homines, vel slavice loquuntur vel, ut plurimum verbis conveniunt, five affinitatem

³ Po mnenju Ahačiča, *litteratura* v tem primeru pomeni slovnica. Gl. Ahačič (2007: 211–213).

⁴ Prevod po Ahačič (2006: 114–122).

cognitionemque aliquam habere cum Slavica lingua manifesteprehenduntur. Quotquot autem hactenus historias conscripserunt, et in eis genitum originem et mores rimati sunt, omnes in eo consentiunt, Henetos, Venetos seu Venedos, Windos, Wandalos et Slavos, eandem et unius euisdemque esse originis, gentem. Siquidem quodcunque; illi genti, ex iam dictis, dederis nomen, idem significare deprehendes. Nam omnia haec epitheta a frequenter et saepe mutatis fedibus illis conveniunt, solum postremum, Slavorum Epitheton, a rebus praeclare gestis, genti huic merito suo obtigit. Nam, Slava, nostris hominibus, Gloriam significat, hinc Slavi, quasi laudabiles, celebres et clari dicuntur (Bohorič 1584: 10).

»Pod imenom Slovanov [*Slavico nomine*] jaz ne razumem nemara kakega v zakotnem kraju skritega, v določenih, in to le ozkih mejah zaprtega ljudstva. S tem imenom označujem vse pokrajine in ljudi, ki ali slovansko [*Slavice*] govore ali se jim očitno vidi, da jih zaradi pretežno ujemajočega se besedišča veže bodisi nekako svaštvo bodi krvno sorodstvo s slovanskim [*Slavica*] jezikom. Vsi pa, ki so doslej pisali zgodovino in v njej preiskovali izvor ali običaja ljudstev, vsi soglašajo s tem, da so Heneti, Veneti ali Venedi, Vindi, Vandali in Slovani [*Slavos*] isto ljudstvo ter enega in istega izvora. Zakaj če temu ljudstvu prideneš katero koli naštetih imen, boš našel, da pomeni isto. Vsi ti pridevki jim namreč pripadajo po bivališčih, ki so jih pogostoma in velikokrat menjavali, samo zadnji pridevek, Slovani [*Slavorum*], je to ljudstvo dobilo po zaslugi za slavna dela. Zakaj slava našim ljudem pomeni isto, kar glorijska, in od tega se Slovani [*Slavi*] imenujejo tako rekoč hvalni, častni in slavni.«⁵

Poimenovanja, ki jih Bohorič uporablja za opisovanje slovanskih narodov, zaslužijo posebno pozornost. Temeljijo na latinskih poimenovanjih (*Slavus, Slavicus*). Izraz Slovenec ni dobesedno uporabljen, ampak le preko imen provinc (Toporišič 1987: 288).

Anton Sovre je *Slavi* trikrat prevedel kot Slovenski, *Slavonicus* dvakrat in *Slavicus* enkrat v naslednjih primerih:

- našim *kranjskim* ljudem ali *Slovenecem* / *hominibus Carniolanis* seu *Slavis*
- *kranjsko* ali pravilneje *slovensko* sveto pismo / *Carniolana* vel *rectius Slavonica* Biblia
- *Kranjci* in *Slovinci* / *Carniolanis* et *Slavis*,
- o našem *slovenskem* jeziku / *de Slavonica* nostra lingua,
- na spodnjem Štajerskem /.../: Tu se posebej nazivajo *Slovence* (po domače jim pravijo *Bezjaki*) / *In inferiori Styria* /.../: *Inde in specie dicti Slavi* (vulgo *Besjakos appellat*);
- o *slovenskem* jeziku / *de Slavonica lingua*

Kljub nekaterim predimenzioniranim opisom slovanskega ozemlja, je Bohoriču uspelo podati za tisti čas dovolj korektno in pravilno ponazoritev obsega slovanskega sveta, ljudi, ki so uporabljali glagolsko in cirilsko pismo (SBL I: 51). Za opis jezika, v katerem je pisal in naroda, ki je ta jezik govoril, Bohorič uporablja najbolj pogosto provincialno oznako (*Carniolanus*), ob njej pa tudi poimenovanja *Slavus/Slavicus/Slavonicus*. Kot glavno namero svoje slovnice opredeli razlago njegovega domačega jezika, natančnost pisave in govora. To naj bi veljalo predvsem za »preproste Slovence«, kajti »mladi plemenitaši (*vero ingenui juvenes*) Kranjske, Koroške in Štajerske,

⁵ Prevod Anton Sovre in Kajetan Gantar v: Jože Toporišič, *Adam Bohorizh: Zimske urice*, Maribor: Obzorja, 1987.

katerim je bila knjiga namenjena, morajo spodbujati kultivirane ljudi, da začnejo pisati v slovanskem jeziku (*Slavicam*), ki mora biti kultiviran (*cultissime*) in korekten (*rectissime*) kot tudi za pisanje slovanskih knjig (*Slavica*); prav tako morajo preproste ljudi opogumiti, da se bodo v kratkem času začeli učiti slovansko abecedo (*Slavicus*) (Bohorič 1584: 22).

V uvodu v slovnico je Bohorič zbral številne argumente, ki bi pomagali pri povečanju vloge domačega jezika v miselnosti izobraženih in preprostih ljudi na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Ob tem je želel tudi, da bi glas o pomenu kranjskega jezika prišel tudi do cesarja svetega rimskega cesarstva, kot poimenuje Bohorič politični sistem, katerega del je bil kranjski jezik. Najverjetneje je Bohorič uvod napisal, ko je bila slovnica že dokončana (v kazalu slovnice uvod ni omenjen). Bohoriča je njegovo delo navdajalo s ponosom in zadovoljstvom; domačemu jeziku je v duhu časa v katerem je živel zagotovil prostor ob ostalih pomembnih evropskih jezikih.

1.2.1.2 Jurij Dalmatin: »Ile bil po vsem Svejtu le en Iesik«

Dalmatin je po zaslugi Adama Bohoriča, ki ga je poučeval v njegovem rodnem Krškem, z osemnajstimi leti odšel v Bebenhausen na Wüttemberg. Že ob zaključku študija je Dalmatin obvladoval razen svojega maternega jezika, dolenske slovenščine, tudi nemščino in latinščino ter bil seznanjen tudi z grščino in hebrejščino. Njegova prirojena zavest skupnosti s slovenskim ljudstvom se je ob prvem razmahu slovenske pisane besede okrepila do jasne formulacije, ko je trdil, da je »iz ljubezni do ljube domovine postal slovenski protestantski pisatelj«. V času študija se je začel zanimati za jezikovne sorodnike Slovencev ter se v domače kraje vrnil z jasnimi pojmi o slovanski jezikovni družini.

Dalmatin je za prevod Biblije potreboval deset let. Glede izvornika si ni delal tolikšnih težav kot Trubar. Znal je sicer grški jezik in nekaj hebrejskega, vendar mu je za glavni vir služil Lutrov prevod. Poleg nemškega posvetila, v katerem je Dalmatin poudaril razširjenost slovanskih jezikov, je v slovenskem predgovoru razpravljal o dogmatičnih razlikah med staro in novo vero, katoliško in protestantstvom, in sicer ne da bi se spuščal v ostro polemiko. Od stranskih tekstov Biblije je ob predgovoru pomemben tudi Register besed, ki pojasnjuje knjižne besede s slovenskimi narečnimi in hrvaškimi izrazi. Tako naj bi bila Biblija razumljiva širšemu krogu bralcev.

V uvodu v prevod Svetega pisma (Dalmatin 1584: 7) je med drugim zapisal:

Nun hat Gott uns in diefen Landen aus fonderer gut und gnad durch den Ehrwürdigen und in Gott wolgelerien Herrn Primum Truberum, als einen geborenen Windifchen und dazu auserwelten Werkzeug mit allein gezeigt wie auch diefe Sprach mit lateinifchen Buchftaben füglich und fo wol als andere mag gefchrieben werden.

V svojih delih Dalmatin uporablja različna poimenovanja za opisovanje svojega lastnega jezika in svojih rojakov: *Slovinci*, *Sloveni*, *Windische*, *slovenščina*, *kranjska slovenščina*, *slovenski jezik*, *kranjski jezik*, *windische Sprache*, *windische Kirche*, *verwindischen*.

Ob tem se enači s temi ljudmi in njihovim jezikom: *naš materni jezik*, *moj slovenski materni jezik*, *naš slovenski jezik*, *naš kranjski jezik*, *naš bedni in preprosti slovenski človek*, *naša slovenska cerkev*, *naša ljuba domovina*, *mi Slovinci*.

Prvi slovar narečij⁶ je Dalmatin sestavil s pomočjo Bohoriča. Obsega ključne besede v kranjskem narečju, ki jim dodaja koroške, bezjaške, hrvaške, oz. dalmatinske, istranske in kraške prevode. Je prvi poskus takšnega opisa jezika, sestavljen predvsem z namenom, da bi bralci ostalih južnoslovanskih narodov lažje brali Sveto pismo.

<i>Crajski</i>	<i>Coróshki</i>	<i>Slovenski ali Besjázhki</i>	<i>Harvazhki, Dalmatínki, Istrianski, Crafski</i>
Ajd		pogán	poganin
Ajdoufki		pogánfki	
Dauri	Duri	Dveri	vrata
Gnufoaba	Grofa, fmrad	Mérfkost, oddurnost	Mersóta

Dalmatin predstavlja sistematično nadaljevanje Trubarjevega dela, vrhunec ustvarjanja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, obenem pa predstavlja tudi konec njihovega delovanja v prilagajanju slovenskega jezika in formacije, ki se je nadaljevala v prihodnjih stoletjih.

1.2.1.3 Hieronim MEGISER, »Kai mash ti fa eno shlushvo«⁷

Hieronim Megiser je bil po rodu Nемеc, doma iz Stuttgarta. S Slovenci in slovenščino se je seznanil v Tübingenu, kjer je študiral z mladim Jurijem Dalmatinom in Trubarjevima sinovoma, Primožem in Felicijanom. Megiserjeva dela (napisal jih je 42) kažejo razsežno znanje razgledanega humanista. Njegovo zanimanje je bilo predvsem usmerjeno k jeziku in zgodovini. V svetovnonazorsko enakomisleči družbi je Megiser iz prve roke izvedel za Slovence in njihov jezik ter za prizadevanje Trubarja in drugih slovenskih protestantskih piscev da se slovenščina, takrat imenovana *lingua Sclavonica, carniolica, die windische sprache* uveljavi polnovredna poleg drugih jezikov tudi v knjigah, pismih in povsod, kjer so Slovenci stoletja uporabljali nemščino (Stabej 1977: xvi).

K razvoju slovenske pismenosti je največji del doprinesel z izdajo slovarja *Dictionarium quatuor linguarum*. Delo je prvič izšlo leta 1592 v Gradcu in drugič leta 1608 v Frankfurtu. Slovar sicer ne izhaja iz slovenskega jezika, ampak ga vključuje kot enega od prevodnih jezikov; slovar štirih jezikov: nemški, latinski, ilirski (kot se reče slovanskemu jeziku) in italijanski (*Dictionarium quatuor linguarum, videlicet, Germanicæ, Latincæ, Illyricæ (que vulgo Sclavonica appellatur) & Italicæ*).

Pri sestavljanju slovarja si je Megiser pomagal z Dalmatinovim Registrom in Bohoričevo slovnico, večino gradiva pa je nabral sam (Rupel 1966: 42). Ker je material nabiral iz različnih piscev in domnevno tudi iz ustnih virov govorcev različnih narečij, je jezikovno nekoliko raznolik, vendar zelo blizu tedanjemu knjižnemu jeziku z vsemi njegovimi značilnostmi (Rigler 1968: 208).

⁶ *Register nekaterih besed, katere Crajski, coroshki, Slovenski ali Besjázhki, Hervazki, Dalmatinski, Istrianski ali Grashki se drugazhi govore*. Dalmatin, J. Biblija, tu je, vse svetu pismu

⁷ V štirijezičnem slovarju Megiser (1592) v leksikografskem delu dodaja razne stavčne primere, ki so velikokrat zanimivo izbrani.

Slovar je imel velik vpliv na pisce slovenskega jezika; tretjič je bil natisnjen leta 1744. Iz te izdaje sta črpala tudi Pohlin in Gutsman, medtem ko je bil prvi natis vir informacij za Sommaripo, Kastelca, Vorenca in Hipolita.

V uvodu Megiser (1592) zapiše:

- *literae Slavonicæ Carniolianæ simplices sunt vingti quinque* (slovansko-kranjskih črk je 25). Pozornosti je vredno poimenovanje *slovansko-kranjske črke*.

Literæ in Lingua Slavonica eodem prorfus modo pronunciarī solent, quemadmodum in Latina, in usutamen quinque sequentium consonantium c, k, l, s, z videtur esse nonnulla (črke se izgovarjajo enako kot v latinščini, razen c, k, l, s, z).

Po kratkem uvodu Megiser začne s slovarjem, kjer poda besede z mnogo različnimi primeri:

Deutfch	Lateinifch	Windifch	Wælifch
Abends	Vesperī	Ob mraku Proti nozhi K vezheru	La sera sultardi
Ich komme Abends nacher Hauß. Jest pridem k'vezheru h domu.			
Sauffer	Bibo	Pyanz, piuz, Car. pivez	Gran bevitore, imbriago.

Thesaurus polyglottus (Megiser 1603) je še eno Megiserjevo delo, ki je v veliki meri pripomoglo k razvoju slovenskega jezika. O spremljevalnih okoliščinah, ki so ga privedle do tega, da je napisal in izdal omenjeni slovar, je Megiser sam zapisal na naslovni strani, v posvetilnem pismu cesarju Rudolfu II. in avstrijskim nadvojvodom ter še v posebnem, na bralca naslovljenem uvodu.

»Iskrenemu in dobrohotnemu bralcu. Kadarkoli se dogodki ne prilagajajo naši volji, moramo mi svojo voljo prilagoditi dogodkom: tako nam po tehtnem premisleku naroča Filozof. V resnici spoznavam tudi jaz ob izdaji tega dela, iskreni in dobrohotni bralec, da je to nujno in da moram tudi sam tako ravnati. Pred mnogimi leti, ko sem bil skoraj še mladenič, sem začel za lastno uporabo sestavljati Priročnik ali nekakšen Uvod v dvainsedemdeset poglavitnih jezikov in narečij vsega sveta; pri tem sem mislil na to, da bi to delo kdaj zagledalo luč sveta...

Drugi del – to pa je ravno slovar, ki ga zdaj objavljam – pa vsebuje samo primere posameznih govorov, kolikor mi jih je bilo kdaj znanih. To pa sem storil na prošnjo svojih prijateljev, in sicer takšnih prijateljev, pred katerimi bi me bilo sram, ko bi jim takšno prošnjo odreke» (Stabej 1977: vii).

Med slovenskimi jezikoslovci 19. stoletja je Megiserjev *Thesaurus* naletel na dober odziv. Jernej Kopitar je bil, poleg Valentina Vodnika ter Žige Zoisa, med prvimi in redkimi, ki so vedeli za Megiserjev *Thesaurus* v Semeniški knjižnici. Zanj so se podrobneje zanimali in ga v svojih delih tudi podrobneje opisovali (Stabej 1977: xix). Kopitar zapiše, da je sicer besedilo o Megiserjevem *Thesaurusu* v *Grammatiki* napisal Vodnik, sam pa je spoznal pomembnost *Thesaura* šele potem, ko je uvidel, da natis iz leta 1603 ni ponatis slovarja iz leta 1592.

Megiserjev *Thesaurus* je predstavljal dober vir informacij številnim jezikoslovcem kot tudi etimologom, ki so preučevali slovenske in druge slovanske besede.

Megiser je bil polihistor, ki je bil na svoji življenjski poti odprtega duha za vse stvari, ki jih je srečeval. Predvsem pa je bil upoštevan in zaslužen kot slovaropisec, ki je med prvimi slovenščino v dveh slovarjih postavil ob nemščino, italijanščino in latinščino. S slovarjem je pomagal graditi stavbo našega jezika, ki je v tistem času komajda začela nastajati. Da pomen slovenščine ob koncu 16. stoletja ni bil neznaten, nam zagotovo potrjuje tudi dejstvo, da je nekdo, ki mu slovenščina ni bila materni jezik, med tri stare, »uveljavljene« svetovne jezike uvrstil tudi slovenskega. O pomenu znanja jezikov Megiser zapiše tudi v uvodu v *Thesaurus*:

Mislím, da ni človeka, ki bi bil tako neizobražen in tako popolnoma neizkušen, da ne bi vedel, kako velike in kako sijajne vrednosti in odličnosti je poznavanje jezikov, ki je edinstvena milost Svetega Duha, in kolikšna obilica koristi izhaja iz tega za vsa področja človeškega življenja (Megiser 1603; prevod Jože Stabej).

VIRI

- Adam BOHORIČ, 1584: *Arcticae horulae succisivae*. Wittenberg.
Jurij DALMATIN, 1584: *Biblia, tu je, vse svetu pismu*. Wittenberg.
Hieronim MEGISER, 1592: *Dictionarium quattvor lingvarum, videlicet, germanicae, latinae, illyricaе*. Gradec.
Hieronim MEGISER, 1603: *Thesaurus polyglottus*. Francofvrti ad Moenvm-

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2006: O naslovnici in dveh manjših poglavjih v Bohoričevi slovnici. *Stati inu obstatu* 2/3–4. 114–122.
— 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana, ZRC SAZU.
Branko BERČIČ, 1970: Adam Bohorič in njegova slovnica slovenskega jezika. *Arcticae horulae – faksimile*. München: Rudolf Trofenik.
Anton BREZNIK, 1982: *Jezikoslovne razprave*. Ljubljana: Slovenska matica.
Paul GARDE, 2004: *Le discours balkanique. Des mots et des hommes*. Librairie Arthème Fayard.
Ivan GRAFENAUER, 1920: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
Igor GRDINA, 1997: *Starejša slovenska nabožna književnost*. Ljubljana: DZS
Rado L. LENČEK, 1982: *The Structure and History of the Slovene Language Question*. Ohio: Slavica Publishers.
Jakob MÜLLER, 2003: Raba imena Slovenci v 16. stoletju. *Škrabčeva misel IV: zbornik s simpozija 2002*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 21–41.
Jožica NARAT, 2003: Kranjci in kranjsko v delih p. Stanislava Škrabca. *Škrabčeva misel IV: zbornik s simpozija 2002*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 141–156.
Albina NEČAK LUK, 1997: Jezikovna identiteta in jezikovno načrtovanje pri Slovencih. *Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 117–133.

- Martina OROŽEN, 2003: *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. Maribor.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
- Mirko RUPEL, 1966: *Slovenski protestantski pisci*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Patrick SERIOT, 1996: La linguistique spontanée des traceurs de frontières. *Langue et nation en Europe centrale et orientale du XVIIIème siècle à nos jours*. Lausanne: Cahiers de l'ILSL 8. 277–304.
- Patrick SERIOT, 1997 : Faut-il que les langues aient un nom ? Le cas du macédonien. *Le nom des langues I, Les enjeux de la nomination des langues*. Louvain: Peeters.
- SBL = Slovenski biografski leksikon, 1933–1952. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka.
- Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 670–671.
- Jože STABEJ, 1977: *Thesaurus Polyglottus, Večjezični slovar Hieronimusa Megiserja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede.
- Peter ŠTIH, 2000: *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Andrée TABOURET-KELLER, 1997: Les enjeux de la nomination des langues, Presentation. *Le nom des langues I, Les enjeux de la nomination des langues*. Louvain: Peeters.
- Jože TOPORIŠIČ (ur.) , 1987: *Zimske urice*, Maribor, Obzorja.

SUMMARY

Language is seen as the source, reason, condition, soul of a nation, the nation's warranty of existence and result of unity – in a word it is the result of fighting for survival. The language/nation relation is not strictly necessary nor is it completely arbitrary. We know of languages without a nation and also nations without a specific language. The development of language and nation is closely related to the process of naming, which always reflects the social context of the time. The history of the Slovenian language and nation has witnessed a number of denominating processes, which in the 19th century culminated in the adoption of a generic name 'Slovenians' and 'Slovenian'. Protestantism played a major role in this process as well; Trubar used the expression *lubi Slouenzi*, which, however, cannot be said to have covered the whole of the Slovenian territory as it is perceived today. His work was carried on by other Slovenian Protestant writers who used different denominations like *Slavice*, *Illyricæ*, *Windifch*, *Carniolianæ*, etc. Protestant writers, dictionary authors (Megiser and Dalmatin) and grammar book authors (Bohorič) addressed the one to whom the work was intended mostly in their forewords.

Up until the 19th century, Slovenians identified themselves according to the dialects they spoke. The same held true for linguists, who mostly wrote in Latin or German, but when writing in Slovenian, they wrote in their native dialects, usually the home vernacular. Yet people in position of power had various denominations for the language, which more or less reflected the position of their domination.